

DRŽAVA I PRAVO U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI KROZ ANALIZU VLADARSKIH POVELJA BANA KULINA IZ 1189. I KRALJA TVRTKA IZ 1378. GODINE

UDK/UDC: 342.2:929.653(497.15)“1189+1378”
Pregledni naučni rad

Dr. sc. Amra Mahmutagić, vanr. profesor
Pravnog fakulteta, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru

Dr. sc. Ivona Šego-Marić, docent
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru

Sažetak

Autorice u radu analiziraju po njima dva najvažnija izvora za proučavanje karaktera srednjovjekovne bosanske države, prvi međunarodni ugovor za proučavanje srednjovjekovne bosanske povijesti/historije, Povelju bana Kulina Dubrovniku iz 1189. godine i Povelju bosanskog kralja Tvrtka I Dubrovačkoj republici iz 1378.

U radu će komparativnom metodom biti dan prikaz sadržaja Povelje bana Kulina Dubrovniku iz 1189. godine i sadržaja Povelje bosanskog bana Tvrtka I. Dubrovačkoj republici iz 1378. godine koja je prva povelja sa kraljevskom titulom. Pratit će se razvoj srednjovjekovne bosanske države i prava u vrijeme Kulinove vladavine, zatim bit će dan prikaz najvažnijih instituta koje spominje Povelja kralja Tvrtka I., a koje su bitne za državopravni razvitak srednjovjekovne bosanske države. Korištenjem historiografske literature autorice će nastojati objektivnom analizom povelja, pravnog sustava, političkih institucija i međunarodnih okolnosti, dati znanstveni doprinos proučavanju srednjovjekovne bosanske države bez nacionalno ideoloških primjesa.

Ključne riječi: Ban Kulin, kralj Tvrtko, Dubrovnik, srednji vijek, država, pravo

Uvod

Historiografija koja se bavi temama srednjovjekovne Bosne danas je opterećena raznim nacionalno ideološkim pristrano-

stima, stoga je njeno korištenje prilično otežano. Povijest/historiju srednjovjekovne bosanske države nemoguće je sagledati bez analize međunarodnih dokumenata koji su sklapali bosanski vladari u određenom povijesnom kontekstu. Bez namjere da odgovorimo na pitanje kojim se bave srpska, hrvatska i bošnjačka nacionalna politika, u radu ćemo analizirati odlike bosanske države i prava kroz analizu sadržaja povelje bana Kulina iz 1189. godine i povelje koju je kralj Tvrtko I. sklopio sa Dubrovnikom, nastojeći izvući zaključak o karakteru i prirodi same države, kao i evoluciji prava i pravnog sustava od vremena kada je srednjovjekovna Bosna bila banovina u vrijeme bana Kulina, pa sve do vladavine bana a zatim i kralja Tvrtka, kada srednjovjekovna Bosna postaje kraljevinom. Kao centralna ili središnja južnoslavenska zemlja, bosanska srednjovjekovna država se odlikovala nizom posebnosti u odnosu na ostale ranofeudalne države iz okruženja, uz istovremeno sličan proces raslojavanja i razgradnje rodovsko-plemenskog društva i njegovih ustanova. Prema hronici popa Dukljanina, već prije kraja XI stoljeća, stvara se bosanska država, koju on navodi ravnopravno sa Hrvatskom i Raškom. Po njemu, Bosna je za tadašnje prilike, već velika zemlja, prostirući se od Drine do gornjeg toka rijeke Vrbasa i jadranskog razvođa, sa organiziranom vlašću, te će se, na tom cijelom prostoru, postepeno uspostavljati novi feudalni ekonomski i politički odnosi.

1. Izvori o Bosni

Niccolò Machiavelli (1469.-1527) poznati talijanski mislilac koji je napisao 1513. svoje najpoznatije djelo *De principatibus* u kojem analizira različite tipove monarhija, državu definira kao "neovisnu organizaciju beskrupuloznog obnašanja i kontrole korištenja sile nad određenim ljudima i unutar određenog područja".¹ Da li je srednjovjekovna Bosna bila takva država, kakvu je definira Niccolò Machiavelli u svom djelu šest stoljeća nakon njenog nastanka? Srednjovjekovna Bosna pripada prema povijesnoklasnom tipu države, u feudalnu državu, a s obzirom da se političko uređenje mijenjalo, razlikujemo patrimonijalnu ili ranofeudalnu državu, staleško predstavničku i kasno

1 *Pravni leksikon* (2007.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 263-264.

feudalni tip države. Prema dostupnim izvorima prva vijest o Bosni se pripisuje bizantskom caru Konstantinu Porfirogenitu i njegovom djelu *De administrando imperio* u X. st.

U spomenutom djelu Porfirogenit spominje pojam horion Bosona, kraj ili "malu zemljicu" Bosnu sa naseljenim gradovima Kater i Desnik. Početkom XII. st obuhvaća područje oko gornjeg i srednjeg toka rijeke Bosne do Zavidovića, odnosno sarajevsko-zeničku kotlinu, graničeći sa susjednim Podrinjem, planinama prema Neretvi i Vrbasu te na sjeveru vrandučkom klisurom.² Iz ove se jezgre srednjovjekovna Bosna počela širiti najprije do Drine i Vrbasa, zatim na Donje Kraje, Usoru i Soli, Hum ili Zahumlje, te Zapadne Strane i Makarsko primorje.³

Izvori za proučavanje najranije povijesti Bosne pružaju nam uvid u složenost same tematike. Samim imenom, Bosna se spominje još i ranije u starohrvatskom *Methodosu* 753. kada je Bosna činila jedan od dva glavna dijela hrvatske jadranske države, zatim i u Hrvatskoj kronici iz 8 st. od koje je sačuvan izvadak u Kraljevstvu Hrvata iz druge polovice 11. stoljeća.⁴ Bizantski pisac *Joannes Cinam* (1143.-1203) za Bosnu kaže da je rijekom Drinom odvojena od Srbije, da bosanski vladar nije bio podčinjen srpskom velikom županu, da narod u Bosni živi samostalno sukladno svojim običajima i da ima svojeg vladara.⁵ Veoma značajan izvor za proučavanje povijesti srednjovjekovne Bosne nesumnjivo je i Ljetopis popa Dukljanina nastao sredinom XII. stoljeća. Ljetopis popa Dukljanina predstavlja najstariju sačuvanu domaću hroniku u kojoj se prikazuje historija Srba i Hrvata od V. do XII. stoljeća. U vezi sa podjelom Balkanskog poluotoka u Ljetopisu se spominje i Bosna koja se prostire "...od velike rijeke Drine na zapad

2 Brković, M., *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave Bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zavod za povijesne znanosti Hazu u Zadru-Ziral, Zadar-Mostar, 1998., 61.

3 *Ibid.*

4 Đodan, Š., *Bosna i Hercegovina hrvatska djedovina- kroz povijesna vrela*, Meditor, vol. 57., br. 2/1994., Zagreb, 48.

5 "...Kad stiže blizu Save odatle zaokrenu prema drugoj rijeci po imenu Drina koja izvire negdje odozgo i odvaja Bosnu od ostale Srbije. Bosna nije podčinjena arhižupanu Srba nego narod u njoj ima poseban način života i upravljanja." Čaušević, DŽ. (2005.), *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*, Magistrat, Sarajevo, 26.

do Borove planine”...⁶

2. Culin magno bano Bosniae 1180.-1204.

Srednjovjekovna bosanska država se formira kao samostalna i uređena država u vrijeme vladavine Kulina bana 1180. – 1204. godine. S obzirom da su susjedne feudalne države u to vrijeme imale formiranu državnu vlast, suverenost i teritorij, proces konstituiranja srednjovjekovne bosanske države je tekao dosta sporije. Nepovoljan geopolitički položaj, kao i slaba izloženost vanjskim utjecajima u velikoj su mjeri utjecali na to da povijest srednjovjekovne Bosne kao samostalne države počinje dosta kasno. Bosna je u drugoj polovini X. stoljeća bila u okrilju ranofeudalne hrvatske države, kasnije i u sastavu Samuilova carstva da bi u XI. stoljeću Vasilije uključio u sastavu Bizanta i Zete.⁷

Ugarsko hrvatski vladari smatraju se njenim gospodarima još od XII stoljeća te se tituliraju u svojim dokumentima kao *Ramae rex*. Rama se u tituli ugarsko-hrvatskih kraljeva pojavljuje od vremena uspona na prijestol kralja Bele III., nakon 1172.⁸ U historiografiji je općeprihvaćeno stajalište po kojem Rama u tituli predstavlja Bosnu što se naslućuje iz jedne kraljevske isprave izdane 1244., no po prvi put je eksplicirano početkom XV. stoljeća u trenutku kada je Bosna i formalno verificirana kao zaseban *regnum* sa svojim kraljem.⁹

Srednjovjekovna bosanska država kojom vlada ban Kulin može se definirati kao staleška monarhija u kojoj je vlast vladara ovisila od vlasti krupne bosanske vlastele. Na čelu bosanske države stajao je vladar (knez, ban, kralj) čija se moć mijenjala ovisno od snage koju su

6 *Ibid.*, 25. Detaljnije o Ljetopisu popa Dukljanina: Peričić, E. (1991.), *Sclavorum regnum Grgura Barskog -Ljetopis popa Dukljanina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

7 Sućeska, A. (1987.), *Historija države i prava naroda SFRJ*, Svjetlost, Sarajevo, 65.

8 Ančić, M., Putanja klatna- Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću, Zavod za povijesne znanosti Hazu u Zadru-Ziral, Zadar-Mostar, 1997., 57.

9 *Ibid.*, 58. Mađari su na temelju svojih državnopravnih odnosa sa Hrvatskom od *Pacte convente 1102 godine* uporno isticali svoje pravo na Bosnu. Bosna se u ispravi kralja Bele II. Slijepog 1131.-1141. navodi kao poseban *ducatus*. Vidi: Brković, M. (2010.), *Srednjovjekovna Bosna i Hum- identitet i kontinuitet*, Crkva na kamenu, Mostar, 41.

imala krupna vlastela. Bosanski vladari su imali svoje feudalne domene, slično kao i kod susjednih feudalnih država. Uživali su i prava na carine od soli, od rudnika. Imali su pravo naplaćivati dukat od svojih podanika, od Dubrovčana su na ime Stonskog dohotka primali godišnje 500 perpera, a na ime tzv. Svetodmitarskog dohotka, 2000 perpera godišnje.¹⁰

Vladarevu moć ograničavao je feudalni sabor (*stanak, zbor, sva Bosna, sav rusakg bosanski*) koji je bio sastavljen od pripadnika vlastelinskog staleža, a velmože su utjecale na sve bitne odluke u državi. Feudalni sabor je u pravilu je mogao sazvati vladar ali sabor je mogao biti sazvan i na temelju inicijative krupne vlastele. Njegova uloga i snaga ovisila je od odnosa snaga između vladara i vlastele, pa se može reći da je srednjovjekovni *stanak* zapravo vladao Bosnom s obzirom da su se tu rješavala najvažnija pitanja unutrašnje i vanjske politike.

Bosanski vladari imaju i svoj dvor na kojem se javljaju razni službenici. U bosanskoj srednjovjekovnoj državi, dvorsku kancelariju činili su raznovrsno osoblje, funkcionalno i hijerarhijski organizirano, a određene funkcije unutar dvorske kancelarije podrazumijevale su i određeni stupanj znanja o običajnom pravu, pravilima trgovine, sudskom postupku, međudržavnim odnosima, te općenito znanje o pravnim ustanovama tog vremena.¹¹ Paralelizam bosanskog feudalizma u izvršnoj vlasti bio je vidljiv u činjenici da su bosanski krupni feudalci velmože također imali svoj dvor. Osim dvora velmože su izdavali čak i svoje povelje u kojima se pozivaju na uzvišenije ideološko izvorište pa u njihovim poveljama stoji da vladaju *po milosti Božjoj*, te su imali savjete slične Saboru koji su bili sastavljeni od njihovih vazala.

Teritorij kojim je vladao ban Kulin prostirao se od Drine do Grmeča sa oblastima Bosnom, Usorom, Soli i Donjim Krajima oko Sane.¹² U vrijeme vladavine bana Kulina, srednjovjekovnu bosansku državu je odlikovala politička stabilnost a razvijena trgovina sa Dubrovni-

10 Sućeska, A., *op. cit.* 73.

11 Durmišević, E., *Srednjovjekovna bosanska dvorska kancelarija u: Historija države i prava-izazovi i perspektive Povodom 50 godina naučnog i publicističkog rada prof. dr. sc. Mustafe Imamovića*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2017., 14.

12 Imamović, M. (2006.), *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 26.

kom je omogućila i ekonomsku stabilnost, stoga se ban Kulin u narodnoj tradiciji često spominje uz poslovicu "Za Kulina bana i dobrih dana".

2.1. Kulinova isprava od 29. kolovoza 1189. o sklapanju mira i prijateljstva s Dubrovnikom i davanju povlastica dubrovačkim trgovcima u bosanskom banatu

Pravo u srednjovjekovnoj Bosni nije bilo razvijeno i sačuvan je sasvim mali broj pravnih izvora. Pojam srednjovjekovnog bosanskog prava obuhvata cjelokupno pravo koje se od ranog srednjeg vijeka pa sve do pada kraljevstva 1463. godine primjenjivalo na području banovine, odnosno kraljevine Bosne.¹³ Izvori se mogu podijeliti na povelje o slobodni trgovanja koje imaju karakter međunarodnih ugovora, vlasteoske i vladarske darovne povelje i stećke.

Najrelevantniji izvori za proučavanje povijesti prava i same države su povelje koje imaju karakter međunarodnih ugovora.

Povelja bana Kulina iz 1189. godine je prvi dokument koji ima pravni sadržaj i u tom smislu je veoma važan izvor za proučavanje prava srednjovjekovne Bosne. Povelja u najopćenitijem smislu je srednjovjekovni javnopravni akt (diploma, isprava, listina) koji je izdat u odgovarajućoj formi, najčešće ga izdaje vladar nekom pravnom ili fizičkom licu.¹⁴ Što se tiče same forme, ona se često razlikovala od povelje do povelje što je ovisilo od kancelarije koju ju je sastavljala kao i od formulara koji je služio kao inspiracija pisaru koji je povelju pisao, kao i od vremena kada je pisana.¹⁵

Povelja bana Kulina iz 1189. godine u sadržajnom smislu ima sve konvencionalne dijelove jedne srednjovjekovne isprave, uvod ili protokol, tekst ili kontekst i zaključak ili eshatokol.

13 Drino, DŽ.- Londrc, B., „Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. VIII, br. 1/2017., 47.

14 *Enciklopedija Jugoslavije*, br. 6, Maklj-Put (1965), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 576.

15 *Ibid.*

Protokol sadrži invokaciju (lat. *invocatio*) a označava zaziv božanstva, i to isključivo u kršćanskom smislu. Povelja bana Kulina iz 1189. posjeduje i simboličku i verbalnu invokaciju. Simbolička je u obliku križa a verbalna u formuli koja glasi: „*In nomine patris et filii et spiritus sancti amen*“.¹⁶ Datacija je jedan od najvažnijih kriterija za ocjenu autentičnosti isprave, pa s tim u svezi povelja bana Kulina iz 1189. godine ima dataciju samo u zadnjem primjerku teksta, koji je pisan bosančicom.¹⁷ Intitulacija (lat. *intitulatio*) je sastavni dio protokola, kojom se predstavlja osoba, odnosno vladar u čije se ime izdaje isprava. Najstarija intitulacija u sačuvanim bosansko-humskim latinskim ispravama je intitulacija bana Kulina i glasi *Ego banus Culinus Bosne*.¹⁸ Srednjovjekovne povelje sadrže i devociju (lat. *devotio*) kojom se izražava utemeljenost političke vlasti u božanskoj milosti, upotrebljavaju se tek od XIV. stoljeća tako da je ne susrećemo u povelji bana Kulina. Inskripcija (lat. *inscriptio*) u srednjovjekovnoj ispravi može imati opći ili pojedinačni oblik ovisno da li je namjenjena svim podanicima ili pojedincu odnosno ustanovi. Milko Brković poznati povjesničar i poznavatelj srednjovjekovnih isprava drži da je...„U ispravama bosanskih vladara inskripcija samostalna diplomatska formula i sadržana je u većini tih isprava u općem ili pojedinačnom obliku, a ponekad je spojena ili uključena u druge diplomatske formule. Njezin opći oblik u tim ispravama glasi *omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris preencium notitiam habituris*.“¹⁹ U ispravi bana Kulina iz 1189. inskripcija se odnosi na dubrovačkog kneza Gervasija kao i na cijelu dubrovačku općinu.²⁰

Dispozicija je najvažniji dio teksta srednjovjekovne povelje u ko-

16 Čaušević, DŽ., *op.cit.* 28.

17 U dosadašnjoj su se literaturi upotrebljavali različiti nazivi za pojam bosančice: bosančica (Fran Kurelac 1861, Ćiro Truhelka 1889), bosanica (Stjepan Zlatović), bosanska azbuka (Vuk Stefanović, Ivan Berčić), bosanska ćirilica (Franjo Rački), hrvatsko-bosanska ćirilica (Ivan Kukuljević Sakcinski), zapadna ćirilica (Vatroslav Jagić, Milan Rešetar), bosansko-dalmatinska ćirilica (Jagić), bosanska brzopisna grafija (Karskij), zapadna varijanta ćirilskog brzopisa (Petar Đorđić), zapadna bosanska ćirilica (Stjepan Ivšić), a prema nazivima u pojedinim dokumentima (npr. *arvatsko pismo*, *arvatica* u Povaljskoj listini) i *harvacko pismo* (Domine Palić). Navedeno prema: Nakaš, L., (2010), *Jezik i grafija krajišničkih pisama*, Slavistički komitet, Sarajevo, 16.

18 Brković, M., *op.cit.* 183.

19 *Ibid.*, 198.

20 *Ibid.*

joj se opisuje predmet pravnog posla a samim tim i definiraju pravila ponašanja. Ban Kulin kao gospodar Bosne, dispozicijom svoje povelje iz 1189. garantira Dubrovčanima slobodu kretanja i trgovine te ih oslobađa svakog nameta, osim ako mu netko od njih da poklon „od svoje volje“.²¹

Povelja bana Kulina iz 1189. godine sadrži i potpis dijaka Radoja koji je napisao povelju, i sama ta činjenica nam govori o dvorskoj kancelariji koju je posjedovao Kulin ban, što govori o tome da je povelja bana Kulina predstavlja najstariji sačuvani akt bosanske državne administracije. Neki stariji autori smatraju da je povelja imala sve bitne karakteristike ugovora sa zakletvom, što ih je potkraj XII. i u prvoj polovici XIII. stoljeća sklapao Dubrovnik sa svojim susjedima.²²

Pitanje originala teksta povelje bana Kulina iz 1189. godine je još i danas tema brojnih znanstvenih istraživanja kao i prijepora kako jezikoslovaca tako i historičara.

Do danas možemo govoriti o tri primjerka izvornika teksta povelje bana Kulina iz 1189. godine. Dva primjerka povelje se nalaze u Državnom arhivu u Dubrovniku a jedan se primjer nalazi u Rusiji i u posjedu je Ruske Akademije znanosti i umjetnosti u Sankt Petersburgu. Dubrovački su primjerci poznati pod nazivima tzv. stariji i mlađi prijepis, a jedno su se vrijeme nalazili u Beču. Sva tri primjerka sa svojim pergamenama sadrže prvo latinski pa onda ćirilski tekst.²³ O tome koji je od tri sačuvana primjerka original do danas su u historiografiji poznata dva stajališta.

Jedno je mišljenje Gregora Čremošnika koji je smatrao da je pravi original tzv. stariji prijepis odnosno dubrovački primjerak koji ima devet redaka latinskog teksta, a drugo je mišljenje Josipa Vrane koji je na temelju paleografske, grafijske i jezične analize smatrao da je lenjingradski (koji se nalazi danas u Sankt Petersburgu) primjerak koncept za original koji nije sačuvan, da bi se kasnije vratio na sta-

21 Imamović, M. (2003.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, 114.

22 Vrana, J., „Da li je sačuvan original isprave Kulina bana – Paleografsko jezična studija o primjercima isprave iz g. 1189“, *Radovi Staroslavenskog instituta*, vol. 2., br. 2/1955, Zagreb, 10.

23 Brković, M., op. cit. 95. Usp. Vrana, J. op.cit. 5-56.; Čremošnik, G., „Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka“, *Glasnik Zemaljskog muzeja III*, 1948, Sarajevo, 104-114.

jalište po kojem je lenjingradski original, a ostala dva primjerka da su prijepisi. Milko Brković drži da su postojala četiri primjerka pošto su isprave bosansko humskih vladara Dubrovniku pisane u četiri primjerka, dva na latinskom a dva na hrvatskom jeziku (*bosanicom*) i da četvrti primjerak nije sačuvan.²⁴ O bosančici su napisane brojne rasprave koje prezentiraju različita mišljenja.

Srpski historiografi osporavaju bilo kakve posebnosti bosančice.²⁵ Hrvatski historiografi nemaju jedinstven stav o bosančici. Pojedini slijede Truhelkino mišljenje da se bosančica razvila iz lapidarnog pisma (Tentor), pojedini da se bosančica poistovjećuje sa hrvatskom ćirilicom (Vrana), a Milan Rešetar, hrvatski filolog i književni povjesničar je smatrao da se bosančica (starija ćirilična minuskula) treba nazivati zapadnom ćirilicom.²⁶ Kad je riječ o bosanskim lingvistima, treba izdvojiti mišljenje Lejle Nakaš koja zaključuje da se fenomen zapadne ćirilice tiče ustavne, poluustavne i minuskulne vrste ćiriličnog pisma. Generalno, postojale su klasična i bosanska minuskula, a brzo-pisna bosančica se razvila iz bosanske minuskule; bosančica i ćirilica ne mogu biti zamjenjivi termini; općenito, u bosančici se oslikavaju forme minuskule koja je uobičajena pred slom bosanskog kraljevstva.²⁷ Bosančica se upotrebljavala u Bosni, Dubrovniku, srednjoj Dalmaciji, Krajini, na pojedinim otocima te u nekim sjevernim krajevima Hrvatske.²⁸ Bosančicu su upotrebljavali bosanski franjevci do kraja 19 stoljeća, kod bosanskih muslimanskih obitelji bosančica se zadržala sve do sredine 20 stoljeća, a u Hrvatskoj se smatra da je iščezla u 18 stoljeću i da je zamjenjena latinicom.²⁹ U Srbiji nije pronađeno nekih konkretnijih tragova njenog korištenja pa se smatra da nije bila u uporabi na tom prostoru.³⁰

Dubrovnik zauzima posebno mjesto u ekonomskoj, političkoj državopravnoj historiji južnoslavenskih naroda i zemalja.³¹

24 Brković, M., *op.cit.* 270.

25 Vražalica, E., „Bosančica u ćiriličnoj paleografiji i njen status u filološkoj nauci“, *Književni jezik* 29, Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik, Sarajevo, 2018, 9-11.

26 Vražalica, E., *op.cit.* 11-13.

27 *Ibid.*, 24.

28 *Ibid.*

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*

31 Imamović, M., *op.cit.* 47.

Povijest Dubrovačke republike je obilježena sposobnošću održavanja trgovačkih veza sa zaledem jer je Dubrovačka republika zahvaljujući svojem geografskom položaju mogla "ponuditi ili posredovati u dobivanju onoga čega u tim područjima nije bilo".³² Razvoj srednjovjekovnog bosanskog prava bio je u uskoj vezi sa evolucijom dubrovačkih imovinsko pravnih instituta koji su sve do druge polovine XIII stoljeća bili regulirani običajnim pravom koje se u izvorima naziva *consuetudo*.³³ Primjerice Dubrovački statut je jedini statut jadranskih gradova koji u Knjizi III, glavi LII uređuje običaje između Dubrovnikana i bosanskih podanika.³⁴

Dubrovnik je u XII. i XIII. stoljeću sklopio niz ugovora sa gradovima na mediteranskom prostoru kao i sa vladarima iz susjedstva osiguravajući time svoje kako trgovačke i ekonomske veze tako i svoj opstanak i sigurnost.³⁵ Iz povelja koje su sklapali bosanski vladari sa Dubrovnikom možemo izvući vrijedne zaključke o karakteru srednjovjekovne države pa i o pravu i pravnom sustavu. Dubrovčani su u Bosni imali svoje konzule koji su rješavali sporove nastale iz trgovačkih i drugih poslova i odnosa u Bosni. Sudeći prema ugovorima Matije Ninoslava iz 1235, 1240 i 1249. godine, u slučajevima sporova između Bosanaca i Dubrovčana, ukoliko bi Dubrovčanin tužio Bosanca bio je nadležan bosanski ban, i obratno, ako bi Bosanac tužio Dubrovčanina, bio je nadležan dubrovački sud.³⁶ S tim u svezi stoji u Ugovoru bosanskog bana Matije Ninoslava u svezi sa navedenim principom reciprociteta stoji... "Ako tuži Srbin Vlaha, da se sudi pred knezom Dubrovačkim, a ako tuži Vlah Srbina, da se sudi pred banom."³⁷ Ugo-

32 Čepulo, D. (2016.), *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 231.

33 Imamović, M. (2006.), *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 35.

34 Sporovi između bosanskih podanika i Dubrovčana raspravljani su i rješavani na jednom mješovitom pograničnom sudu koji se nazivao stanak. Sud se sastojao od po 12 porotnika i po jednog pristava ili sudskog izvršitelja s obje strane. Na stanku su najčešće rješavani zemljišni i slični sporovi između dubrovačkih građana i humskih seljaka. Imamović, M., *op.cit.* 22.

35 Šišić, F. (2004.), *Povijest Hrvata - pregled povijesti hrvatskog naroda 600.-1918.*, Marjan tisak, Split, 491.

36 Imamović, M., *op.cit.* 23. Usp.: Ugovor bosanskog bana Matije Ninoslava sa Dubrovnikom 22. mart 1240, Čaušević, Dž., *op.cit.* 33.

37 Čaušević, Dž., *op.cit.* 33. Ovdje treba naglasiti da naziv *Srbin* nije označavao etnokulturalno obilježje srednjovjekovne Bosne, nego je to bio odjek prošlog

vor Stjepana II Kotromanića Dubrovčanima iz 1332. godine je veoma značajan za pravni sustav jer sadrži opširne propise koji se odnose na određivanje mjesne nadležnosti, dokazna sredstva i načela sudskog postupka, pravo azila kao i pravo na izricanje kazni koje su bile specifične u odnosu na druge srednjovjekovne države.³⁸

Što se tiče dokaznih sredstava na sudovima u srednjovjekovnoj Bosni spominje se zakletva, kao i institut "samošesto". Sud je do-
suđivao optuženom ili jednoj od stranaka u sporu da se zakune kao "samšesti" ili "samsedmi", što je značilo sa još pet ili šest rotnika kao sakleветnika.³⁹ Pravo azila je u Bosni bilo razvijeno i korišteno u političkim previranjima i sukobima vladara i vlastele, te između krupne vlastele, a Dubrovčani su pravo azila u načelu davali vladaru, bosanskoj vlasteli ali i krstjanima Crkve bosanske.⁴⁰ Svaka protupravna radnja u pravnom sustavu srednjovjekovne Bosne bila je definirana pojmom *krivina*, a od kaznena djela koja se spominju u povijesti srednjovjekovne Bosne su ubojstvo, krađa i izdaja. Prevladavaju imovinske kazne, koje se primjenjuju čak i u slučaju kaznenog djela ubojstva. Prakticira se vražda ili umir. Imovinske kazne su isplaćivane u naturi a bila je predviđena i naknada štete. Smrtna kazna je predviđena samo za kazneno djelo izdaje (*infidelitas*).⁴¹ Iz dubrovačkih izvora saznajemo da je pravo srednjovjekovne Bosne poznavalo i oporučno nasljeđivanje a najvažniji izvor koji nam o tome govori jest testament gosta Radina, koji nam govori ne samo o postojanju oporuke kao pravnog posla već i o promjenama u okviru Crkve bosanske.⁴² Dubrovačkim Carinskim zakonom iz 1277. reguliraju se plaćanje carina na uvoz i izvoz različitih roba, a iz ovog zakona saznajemo da su Dubrovčani trgovali sa srednjovjekovnom Bosnom solju, rudama,

vremena i zakašnjelog utjecaja koji je Srbija imala na području Bosne i to svakako prije njenog formiranja kao samostalne države. Sporni termin Srbin kao oznaka za stanovnike srednjovjekovne Bosne, upotrijebljen je samo u dva slučaja u dvije povelje Matije Ninoslava (iz 1240. i 1249. godine) i od tada gubi mu se svaki trag u izvornim dokumentima.

38 Povelja bana Stjepana II Kotromanića Dubrovčanima o starim običajima, 23. oktobar 1332, u: Čaušević, Dž., *op.cit.* 38-39.

39 Imamović, M., *op.cit.* 24.

40 *Ibid.*

41 Više o kaznenom pravu i sustavu kazni u: Imamović, M., *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, 25-26.

42 Čaušević, Dž., *op.cit.* 54-58.

tekstilom, drvljem, stokom, stočnim i poljoprivrednim proizvodima ali i robljem, zlatom i zlatarskim proizvodima i td.⁴³

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je pravo i pravni sustav srednjovjekovne Bosne najvidljiviji u srednjovjekovnim poveljama, kao i u raznim ugovorima koje sklapaju srednjovjekovni bosanski vladari. Povelja bana Kulina je prvi dokument srednjovjekovne bosanske države iz kojeg opažamo da je Kulin suveren i patrimonijalni vladar, odnosno vlasnik cjelokupnog teritorija kojim je upravljao, imao je *dominium eminens*. Garantira Dubrovačkim trgovcima slobodu trgovine i kretanja po teritoriju kojim on vlada, što govori o protezanju njegove patrimonijalne vlasti. S obzirom da obećava dubrovačkim trgovcima zaštitu od nasilja svojih *časnika*, možemo zaključiti da ban Kulin raspolaže izvršnim i prinudnim aparatom vlasti.⁴⁴

U vlastitoj borbi za samostalnost nakon smrti Kulina bana, Bosna je morala izdržati pritisak Ugara kao i unutarne trzavice nastale zbog pojave Bosanske crkve.⁴⁵ Pod utjecajem nepovoljnih vanjskih i nesređenih unutarnjih prilika u bosanskom srednjovjekovnom društvu postepeno je slabila moć vladara u korist pripadnika velikaškog sloja društva koji su se svojim jakim ekonomskim statusom nastojali odvojiti od vladareve vlasti.

43 Imamović, M., *op.cit.* 36.

44 Imamović, M., *op.cit.* 26-27.

45 Oko pitanja pravovjernosti pripadnika Crkve bosanske još i danas se spore brojni autori i tematika Crkve bosanske je aktualna u historiografiji i danas. "Želeći se što više približiti istini potrebno je uvažiti novija istraživanja koja problemu Crkve bosanske ne prilaze sa pozicije hereze nego crkvenog raskola. Većina istraživača je proučavala Crkvu bosansku u kontekstu opozicijske sheme heretična-pravovjerna. Pri tome se legitimnom smatrala samo pozicija velikih crkva Katoličke i Pravoslavne iz čije se perspektive pripadnici Crkve bosanske neminovno moralo proglasiti hereticima ili otpadnicima, a njihovu Crkvu pseudocrkvom. Pripadnici Crkve bosanske sebe nisu smatrali ni krivovjercima ni raskolnicima. Iz pozicije Crkve bosanske koja je sebe proglasila tumačem "prave vjere apostolske" velike su Crkve bile raskolničke, što znači da je, barem proklamativno ako ne i normativno, Crkva bosanska zagovarala rigorozniji oblik kršćanstva." Korać, D., „Vjera u humskoj zemlji“, Crkva na kamenu, br. 50/2008, Mostar, 96.

3. Ban/ kralj Tvrtko I

Za vrijeme vladavine Tvrtka I Kotromanića (1353.-1391.) bosanska država je dosegla svoj teritorijalni vrhunac. Tvrtko I je svojim umijećem vođenja politike uspio savladati otpor krupnih feudalaca te na taj način učvrstiti svoj položaj u Bosni. Međutim to nije bilo dovoljno, te je uz pomoć Ludovikove ugarsko hrvatske vojske i srpskog kneza Lazara Hrabljenovića prvo osvojio jezgru nekadašnje Dušanove države (zapadni dio Podrinja s Polimljem kod Mileševa i Prijepolja, Gacko), a zatim u sastav bosanskog kraljevstva uključuje i dijelove hrvatskih zemalja, Dalmaciju, južnu Hrvatsku do Velebita pa se od 1390. godine titulira kao “kralj Srbije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja”. Budući da je bio u daljnjem srodstvu sa Nemanjićama i u posjedu znatnog teritorija njihove nekadašnje države, Tvrtku I. se nametnula misao da upravo njemu kao članu Kotromanića koja vlada Bosnom od njenog postojanja, pripada “dvogubi vijenac” odnosno dvostruka kraljevska kruna, Bosne i Srbije.⁴⁶

Pravo na srpsku krunu Tvrtko I je temeljio na pravu svoje bake Elizabete koja je bila iz roda Nemanjića, ali je iznad svega toga stajao njegov moćni suveren ugarsko hrvatski kralj Ludovik I., jer je bilo više potomaka Nemanjića koji su krvnim srodstvom bili bliži srpskoj kruni negoli Tvrtko.⁴⁷

Nakon što je zaokružio svoja osvajanja nekadašnjih srpskih zemalja, odlučio je da dođe na prijestolje svojih predaka kao Stefan Tvrtko, “Hrista Boga kralj Srbijem i Bosne i Primorju”, što je postao činom krunidbe u manastiru Mileševi kod Prijepolja.⁴⁸ Krunisanje kralja Tvrtka I je jedna od najkontraverznijih tema o srednjovjekovnoj Bosni. Nedostatak izvora doveo je do različitih tumačenja oko mjesta krunisanja, osobe koja je krunisala kralja Tvrtka te oko prirode Tvrtkove krune.⁴⁹ Historičar Orbini smatra da je Tvrtka krunio

46 Imamović, M., *op.cit.* 74-75.

47 Brković, M., *op.cit.* 58.

48 Imamović, M., *op.cit.* 75

49 Dubravko Lovrenović zagovara teoriju po kojoj je kralj Tvrtko I krunisan u Milima a koronator je bio djed Crkve bosanske. Više o tome: Lovrenović, D., „*Proglašenje Bosne kraljevstvom 1377. (pokušaj revalorizacije)*“, Forum Bosnae, br. 3-4/1999, Sarajevo, 227.287.; (2012b) *Slavni dvor kraljevstva u Trstivnici ponovo o proglašenju Bosne kraljevstvom 1377 (2012.)* Bosanska kvadratura kruga, Dobra knjiga, Synopsis, Sarajevo-Zagreb, 104.-149.

mitropolit manastira Mileševa, Thalloczy smatra da je Mile mjesto oko današnjeg Ključa gdje se Tvrtko krunio za kralja, a u Milima je bio franjevački samostan i grob Stjepana Kotromanića. U knjizi *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, u izdanju Hrvatskog kulturnog društva Napredak iz Sarajeva (1998.) ovo zamršeno pitanje se nastoji riješiti na način da se uzme da je Tvrtko bio dva puta krunjen, posebno u Bosni a posebno u Raškoj, a temelj za takvu konstrukciju autori ove knjige nalaze u Povelji Dubrovačkoj republici iz 1378. godine gdje Tvrtko govori o dvostrukoj kruni, o dvjema kraljevstvima i gdje izričito tvrdi da je išao iz Bosne u srpsku zemlju gdje je također okrunjen. S tim u svezi u Povelji stoji: *“...Također zatim i meni, svome robu, za milost svoga Božanstva, darova da mi procvjeta izdanak plemenito ukorijenjeni u rodu mojemu i udostoji me dvosrukim vijencem kako bi obima gospodstvima upravljao, prvo isprva u bogomdanoj nam zemlji Bosni, potom pak gospod moj Bog me počastio da naslijedim prijestol praroditelja mojih, gospode srpske, zato jer ti moji praroditelji, u zemaljskom carstvu carstvovavši, I na nebesko carstvo preselili se biše. Ja, pak vidjevši zemlju svojih predaka ostavljenu nakon njih I da nema svojeg pastira, idoh u srpsku zemlju, želeći i htijući osnažiti prijestol roditelja mojih. I tamo išavši okrunjen bjeh od Boga darovanom mi krunom na kraljevstvo praroditelja mojih, da budem u Hristu Isusu pobožan i od Boga postavljeni Stefan, kralj Srbima i Bosni i Primorju i Zapadnim stranama”*⁵⁰

3.1. Povelja bosanskog kralja Tvrtka I Dubrovačkoj Republici od 10. travnja 1378.

Povelja bosanskog kralja Tvrtka I Kotromanića najvažniji je srednjovjekovni dokument koji govori o činu krunisanja, čime Bosna prestaje biti pod vlašću bana i postaje kraljevstvo. U sustavu hijerarhijskih titula srednjovjekovne Zapadne i Središnje Europe, kraljevsko dostojanstvo je bilo odmah ispod carskog.⁵¹ Većina europskih kraljevstava pa tako i bosansko, uzor je imalo u karolinškom idealu vladara, a to se odnosi primarno na teoretsku izbornost vladara u okviru

50 Prijevod povelje kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku u: Dautović, Dž.,- Dedić, E., „Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku“, Godišnjak ANUBIH, 45, 2016, 231-233.

51 Dautović, Dž.,- Dedić, E., *op.cit.* 235.

jedne porodice, mobilnost dvorske kancelarije.⁵² Jedna od posebnosti bosanske varijante srednjovjekovnog kraljevstva jeste da nikada nije usvojen princip primogeniture u nasljeđivanju, nego se titula prenosila unutar porodice ali uz mogućnosti da pređe i na bočne ogranke.⁵³

Ovu povelju pisao je logotet Vladoje 10. travnja 1378. i po svojoj "... harmoničnosti i ljepoti može se porediti sa pismima tadašnjih najrazvijenijih dvorskih kancelarija u Europi".⁵⁴ Jedna od najvažnijih funkcija u bosanskoj dvorskoj kancelariji bila je funkcija pisara koji je bio zadužen za pisanje vladarskih povelja i brojnih drugih zapisa, pisar se u izvorima naziva dvorski pisar ili *dijak*, *gramatik* ili *logotet*.⁵⁵ Njihov ugled je bio velik jer su održavali veze sa predstavnicima vlasti, vladarima i krupnom vlastelom kao nositeljima i predstavnicima moći s jedne, dok su na poveljama i drugim dokumentima bilježili svoja imena, i tako zauvijek ostavljali trag u kulturnom životu srednjovjekovne Bosne.⁵⁶

Osim tog važnog opisa krunisanja u povelji se priznaju sve povlastice Dubrovčanima koje su do tada uživali u vezi sa slobodom kretanja i trgovine po njegovom kraljevstvu, uz obećanje da će .."I obešzava se kraljev'stvo mi da imam njih vladanie bljusti i ob'varovati od guse, ot tad"be vsake zlobe i sile."⁵⁷ Može se napraviti komparacija sa poveljom bana Kulina iz 1189. godine s obzirom na sadržaj povelje. Povelja kralja Tvrtka potvrđuje ista prava koja su pobrojana u povelji bana Kulina, a to su pravo slobode kretanja i trgovanja Dubrovčanima kao i pravo na zaštitu osobnog integriteta. Što se tiče diplomatskih osobina u ovoj povelji se priziva božje ime, ali nije navedena simbolička invocacija u vidu križa kao u povelji bana Kulina.

Intitulacija u ovoj povelji sadrži nabranje oblasti kojima Tvrtko I upravlja pa s tim u svezi stoji Stefan Tvrtko kralj Srbijem, Bosni, Primorja i Zapadnim stranam, na isti način na koji radi intitulaciju ban Kulin u povelji iz 1189. riječima *Ego banus Culinus Bosne.*, navodeći teritorij na koji proteže svoje nadležnosti. Tvrtko I uvodi ovom poveljom u praksu potpisivanje vladara koji povelju izdaje za razliku

52 *Ibid.*

53 *Ibid.*

54 Durmišević, E. *op.cit.* 20.

55 *Ibid.*, 21.

56 *Ibid.*, 17.

57 Čaušević, Dž., *op.cit.* 44.

od ranijih isprava u kojima su potpisivani pisari bosanske kancelarije.

Arenga je politički credo izdavanja povelje, a u povelji iz 1378. Tvrtko I naglašava politički motiv zbog kojeg ima prava na srpsku krunu a to je u prvom redu krvna povezanost sa srpskom dinastijom Nemanjića kao i upražnjeno vladarsko prijestolje.⁵⁸

Promulgacija je kratka diplomatska formula kojom se najavljuje sadržaj isprave. Iz konteksta povelje jasno je da se kralj obraća Dubrovniku u njegovom stanovništvu te im obećava sigurnu trgovinu i druge povlastice, ali u općenarativnom stilu ove povelje niti na jednom mjestu nema direktnog ukazivanja na to kome je povelja upućena.⁵⁹

Naracija ili ekspozicija svojim sadržajem govori o okolnostima koje su prethodile pojedinom pravnom činu isprave kao i o njegovoj dokumentaciji.⁶⁰ U povelji kralja Tvrtka Dubrovniku 1378. godine, govori se o okolnostima koje su prethodile samoj posjeti Dubrovniku o čemu smo već pisali (krunisanje za kralja i razlozi posjeta Srbiji), da bi došli do pravih motiva izdavanja povelje a to je izdavanje trgovačkih povlastica, garancija za slobodno trgovanje, te zahtjev za plaćanje poreza bosanskom kralju. S tim u svezi u Povelji se ističe...*“I ova vlastela htjela je potvrditi kod našeg veličanstva svoje zakone i ugovore koje su imali s praroditeljima i roditeljima našeg veličanstva, s gospodom bosanskom i gospodinom banom Stefanom. I zarad ljubavi i zajedništva našeg i naših prethodnika koje smo imali s gradom Dubrovnikom i vlastelom dubrovačkom, zarad toga im naše veličanstvo zapisa i potvrdi i bolje uredi sve zakone i ugovore i povelje i trgovačke slobode koje su imali sa gospodom bosanskom. I potom podsjetiše naše veličanstvo gore spomenuta vlastela dubrovačka i na ugovore i zakone i povelje koje je imao grad Dubrovnik s gospodom srpskom i raškom.”*⁶¹

58 “...Ja pak vidjevši zemlju svoji predaka ostavljenu nakon njih i da nema svojeg pastira, idoh u srpsku zemlju, želeći i htijući osnažiti prijestol roditelja mojih” (Navedeno prema prijevodu Povelje kralja Tvrtka I Dubrovniku u članku: Dautović, Dž.,- Dedić, E, „Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku (Žrnovnice, 10 april 1378-Trstivnica,17. juni 1378), Godišnjak ANUBIH, 45, Sarajevo, 2016., 231.

59 *Ibid.*, 234.

60 Brković, M., *op. cit.* 223.

61 Navedeno prema prijevodu Povelje kralja Tvrtka I u članku autora Dautović, Dž.,- Dedić, E., *op. cit.* 232.

Sadržaj dispozicije u povelji Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku iz 1378. je dosta opsežan. Za razliku od povelje bana Kulina u kojem je dispozicija dosta kratka i u kojoj ban Kulin garantira Dubrovčanima slobodu kretanja i trgovine te ih oslobađa svakog nameta, osim ako mu netko od njih da poklon "od svoje volje", u povelji iz 1378. reguliraju se pitanja slobode kretanja, pitanje isplate svetodmitarskog dohotka kroz povijesni pregled isplaćivanja tog poreza srpskim i bosanskim vladarima, te ponovno pravo na srpsko prijestolje na kojem Tvrtko I gradi i vlastita prava na porez.⁶² Svetodmitarski dohodak je naknada koju su Dubrovčani plaćali bosanskim kraljevima za slobodu trgovine po Bosni i iznosio je 2000 perpera. Nakon raspada srpske države u XIV. stoljeću Dubrovčani su isticali kako je dohodak vezan za srpsko posjedovanje Konavala, Dračevica i Trebinja, da bi ga po Tvrtkovom osvajanju ovih regija nastavili plaćati bosanskim vladarima.⁶³ Ova analizirana povelja je najznačajniji dokument iz diplomatskog korpusa srednjovjekovne Bosne, jer iz njenog sadržaja saznajemo i o promjenama u praksi vladarske kancelarije, o početku bizantinizacije titula na bosanskom dvoru usljed utjecaja iz Srbije, o institucijama sugubog vijenca, prijestolja praroditelja, neke od ličnosti spomenute u povelji su prvi i posljednji put spomenute te ona tako predstavlja

62 „Poslije ove naše riječi i potvrde obeća grad Dubrovnik i vlastela dubrovačka da će našem veličanstvu zakonito davati dohodak srpski, koji su davali i srpskoj gospodi, također da će našem veličanstvu davati svakog budućeg Dmitrova dana dvije tisuće perpera pod ovim ugovorom, zakonom i načinom sve dok naše veličanstvo drži i gospodari ovom zemljom primorskom, Trebinjem, Konavlima i Dračevicom. I ovim obećanjem obeća naše veličanstvo vlasteli dubrovačkoj, da dubrovački trgovci i roba prolaze po cijeloj našoj zemlji i državi slobodno, i da im toga niko se smije braniti, i da niko ne smije za njima ni za njihovom robom posegnuti ili ih čim zadržavati, ni vlastelin, ni vlasteličić, niti bilo ko mali ili veliki. Ako li se tko drzne i potvori riječ našu, i uzme im nešto u oblasti kraljevstva mi, da im ja to imam platiti iz svoje komore, a krivca toga da imam tražiti. I obavezujem se da ću njihovo vladanje čuvati i paziti od napada, od krađe, od svake zlobe i sile, i još se obavezujem ako ima tko što govoriti ili činiti prisilu gradu Dubrovniku za taj dohodak koji imaju davati mom kraljevstvu, da ima kraljevstvo mi od tog njih braniti i pomagati da im se neka šteta u vladanju ili u trgovanju ne učini za to.“ Navedeno prema prijevodu Povelje kralja Tvrtka I u članku autora Dautović, Dž., Dedić, E., „Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku (Žrnovnice, 10 april 1378-Trstivnica, 17. Jun 1378)“, *Godišnjak ANUBIH*, 45, Sarajevo, 2016., 232.

63 Dautović, Dž.,- Dedić, E., *op. cit.* 236.

jedini dokaz njihove egzistencije.⁶⁴ Saznajemo i informacije o ekonomsko-političkim odnosima sa Dubrovnikom, te o isplati tributa između ove dvije organizacije političke vlasti.⁶⁵ Povelja predstavlja prvorazredan izvor koji svjedoči o snazi bosanske srednjovjekovne države te o njenom očitom suverenitetu i samostalnosti.⁶⁶

Zaključna razmatranja

Historiografija koja se bavi temama srednjovjekovne Bosne danas je opterećena raznim nacionalno ideološkim pristranostima, stoga je njeno korištenje prilično otežano. Pri obradi teme koju smo odabrale vodile smo se znanstvenim pristupom obrade po našem sudu dva najbitnija dokumenta. Jedan govori o srednjovjekovnoj Bosni koja je bila samostalna i stabilna država za vrijeme bana Kulina i o dokumentu koji govori o vremenu kada se srednjovjekovna Bosna teritorijalno proširuje, za vrijeme vladavine kralja Tvrtka. Najvažniji izvori za samu državu u srednjovjekovlju, a samim time i za pravo su povelje, ugovori koji imaju karakter međunarodnih dokumenata. Prvi tekst koji je imao pravnu sadržinu bio je povelja bana Kulina iz 1189. godine u kojem je ban Kulin dodijelio dubrovačkim trgovcima slobodu kretanja, trgovine, i zaštitu po teritoriju kojim je vladao, što nesumnjivo ide u prilog činjenici da je Bosna za vrijeme bana Kulina bila suverena i samostalna, te već uveliko feudalna država, sa specifičnom organizacijom vlasti i odgovarajućim pravnim sistemom.

Sa svojim geopolitičkim središtem na prostoru sarajevsko-višočko-zeničke kotline, vremenom se širila na okolne župe i oblasti, doživljavajući i sve nanose specifičnih društvenopolitičkih okolnosti, koji su bili neminovni, s obzirom na njenu posebnu, ne samo geografsku, nego i kulturno-historijsku poziciju određenu još dalekom podjelom Rimskog carstva na Istočno i Zapadno, 395. godine. Kako se linija podjele uveliko prostirala rijekom Drinom, kao istočnom bosanskom granicom, sama Bosna, dakle postaje graničnom zemljom između dva posebna državnopravna i kulturno-politička kruga, rimokatoličkog na zapadu i bizantskog, odnosno, grčkopravoslavnog na istoku. Ova će

64 *Ibid.*, 242.

65 *Ibid.*

66 *Ibid.*

činjenica, uveliko, i kasnije, uticati na njen sveukupni državopravni razvitak i međunarodnopravni subjektivitet. Također, njena odlika, koja će obilježiti srednjovjekovlje, postat će heretička vjerska i kulturno-politička struktura, čiji su sljedbenici Crkve bosanske, koja, za razliku od crkvi na Istoku i Zapadu, nije bila neposredni feudalni gospodar. Zbog svoje bliske povezanosti sa vlastelom, postala je jedan od činilaca slabosti centralne vlasti, ali istovremeno i značajan faktor samostalnosti i političke nezavisnosti Bosne. Dakle, srednjovjekovna bosanska država je odlikovana i činjenicom da centralna, vladareva vlast, izuzev na samim počecima, nije bila izražena, te je stalno postojala tendencija slabljena njegove vlasti u odnosu na krupnu vlastelu. Okupljena u svom stanku-državnom saboru krupna vlastela je rješavala najvažnija pitanja unutrašnje i vanjske politike bosanske države. Kako su, između ostalog ugovori bosanske države odobravani na stanku, čak i u vrijeme najveće feudalne anarhije, krupna vlastela se, uz vladara, održala kao bitan nosilac međunarodnog subjektiviteta, srednjovjekovne bosanske države. Ne samo iz povelja koje su u fokusu ovog istraživanja, nego i iz mnogih drugih dokumenata nastalih u vremenu između, mogu se sagledati karakteristike, oblici pravnog sistema srednjovjekovlja, s obzirom na postojanje dragocjenih propisa o određivanju mjesne nadležnosti, dokaznim sredstvima i načelima sudskog postupka, pravu azila i pravu na izricanje kazni koje su bile specifične u odnosu na druge srednjovjekovne države (nije se pribjegavalo krvnoj osveti, nisu bile poznate ni razne tjelesne kazne u vidu batinanja, mučenja, sakaćenja, nije postojala ni kazna lišenja slobode, pa čak ni kao zamjena za smrtnu kaznu, koja se, opet, samo izricala za krivično djelo nevjere, odnosno izdaje vladara). Iz povelje bana Kulina, kao prvog srednjovjekovnog dokumenta bosanske države, vidljivo je da je ban suveren i patrimonijalan vladar, odnosno vlasnik cjelokupnog teritorija kojim je upravljao, imao je dakle *dominium eminens*, a s obzirom da obećava dubrovačkim trgovcima zaštitu od nasilja svojih časnika, zaključuje se da je upravljao izvršnim i prinudnim aparatom vlasti. Također, očigledno je da je u feudalnoj strukturi države uveliko razvijena dvorska kancelarija, kao posljednja karika u feudalnoj državnoj organizaciji, što je podrazumijevalo već određeni stupanj znanja o običajnom pravu, pravilima trgovine, sudskom postupku, diplomaciji itd. Upravo će ta diplomacija dobivati na zamahu, razvijat će se plodonosni i uzajamno korisni trgovački odnosi, koje je, naravno, trebalo i podvesti pod odgovarajuće pravne norme. To

nam potvrđuje i povelja kralja Tvrtka I Dubrovčanima, koji su ga prvi priznali za „kralja Srbijem i Bosne i Primorju“, a već utrti diplomatski odnosi, omogućavaju i dalje njihovu slobodu kretanja i trgovanja, dok su, opet, oni sami, sve do pada Bosne pod osmansku vlast, plaćali poseban svetodmitarski dohodak bosanskim kraljevima. Povelja kralja Tvrtka I Dubrovačkoj republici predstavlja prvorazredan izvor koji svjedoči o snazi bosanske srednjovjekovne države te o njenom očitom suverenitetu i samostalnosti. Dakle, i ban Kulin i kralj Tvrtko I Kotromanić, istupajući i razvijajući diplomatske odnose, kao nosioci međunarodnog subjektiviteta bosanske države, ostavljaju nam dragocjene pisane dokumente, kao relevantnu podlogu za mnogobrojna istraživanja u višestrukim naučnim pravcima.

Literatura

1. Ančić, M., *Putanja klatna- Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zavod za povijesne znanosti Hazu u Zadru-Ziral, Zadar-Mostar, 1997.
2. Brković, M. (2010.), *Srednjovjekovna Bosna i Hum- identitet i kontinuitet*, Crkva na kamenu, Mostar
3. Brković, M., *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave Bosansko-humskih vladara i velmoža*, Zavod za povijesne znanosti Hazu u Zadru-Ziral, Zadar-Mostar, 1998.
4. Čaušević, Dž. (2005.), *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima*, Magistrat, Sarajevo
5. Čepulo, D. (2016.), *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb
6. Čremošnik, G., „Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka“, *Glasnik Zemaljskog muzeja III*,1948, Sarajevo
7. Drino, Dž., Londrc, B., „Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. VIII, br. 1/2017.
8. Durmišević, E., *Srednjovjekovna bosanska dvorska kancelarija u: Historija države i prava-izazovi i perspektive Povodom 50 godina naučnog i publicističkog rada prof. dr. sc. Mustafe Imamovića*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2017.
9. Đodan, Š., *Bosna i Hercegovina hrvatska djedovina- kroz povijesna vrela*, *Meditor*, vol. 57., br. 2/1994, Zagreb, 1994.
10. *Enciklopedija Jugoslavije*, br. 6, Maklj-Put (1965), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb,
11. Imamović, M. (2006.), *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
12. Imamović, M. (2006.), *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

13. Imamović, M. (2003.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo
14. Korać, D., „Vjera u humskoj zemlji“, Crkva na kamenu, br. 50/2008, Mostar
15. Lovrenović, D., „Proglašenje Bosne kraljevstvom 1377.(pokušaj revalorizacije)“, Forum Bosnae, br. 3-4/1999, Sarajevo
16. Lovrenović D., (2012b), *Slavni dvor kraljevstva u Trstivnici ponovo o proglašenju Bosne kraljevstvom 1377.*(2012.) Bosanska kvadratura kruga, Dobra knjiga, Synopsis, Sarajevo-Zagreb
17. Nakaš, L. (2010.), *Jezik i grafija krajišničkih pisama*, Slavistički komitet, Sarajevo
18. Peričić, E. (1991.), *Sclavorum regnum Grgura Barskog-Ljetopis popa Dukljanina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
19. Pravni leksikon (2007.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb
20. Sućeska, A. (1987), *Historija države i prava naroda SFRJ*, Svjetlost, Sarajevo
21. Šišić, F. (2004.), *Povijest Hrvata- pregled povijesti hrvatskog naroda 600.-1918.*, Marjan tisak, Split
22. Vrana, J., „Da li je sačuvan original isprave Kulina bana – Paleografjsko jezična studija o primjercima isprave iz g.1189.“ Radovi Staroslavenskog instituta, vol. 2., br. 2/1955, Zagreb
23. Vražalica, E., „Bosančica u ćirilčnoj paleografiji i njen status u filološkoj nauci“, Književni jezik 29, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2018.

THE MEDIEVAL BOSNIAN STATE IN THE TIME OF BAN KULIN AND THE KING TVRTKO I KOTROMANIC, THE STATE AND LAW THROUGH THE ANALYSIS OF THE CHARTER OF THE BAN KULIN FROM 1189. AND THE CHARTER OF THE BOSNIAN BAN TVRTKO I TO THE REPUBLIC OF DUBROVNIK FROM 1378.

Amra Mahmutagić, associate professor
Faculty of Law, University of Džemal Bijedić in Mostar
Ivona Šego-Marić, assistant professor
Faculty of Law, University of Mostar

Summary

The authors analyze, what is in the personal opinion, two of the most important sources for the study of the character of the medieval Bosnian state, the first international treaty for the study of medieval Bosnian history, The Charter of Ban Kulin to Dubrovnik from 1189. and the Charter of the Bosnian King Tvrtko I to the Republic of Dubrovnik from 1378.

A comparative method will give an overview of the contents of the Charter of Ban Kulin to Dubrovnik from 1189. and the content of the Charter of the Bosnian Ban Tvrtko I to the Republic of Dubrovnik from 1378, which is the first charter with a royal title. The development of the medieval Bosnian state and law during the time of Kulin's rule will be monitored, followed by an overview of the most important institutes mentioned in the Charter of King Tvrtko I, which are important for the state-law development of the medieval Bosnian state. Using the historiographic literature, the authors will strive for an objective analysis of charters, the legal system, political institutions and international circumstances, and make a scientific contribution to the study of the medieval Bosnian state without national ideological implications.

Keywords: *Ban Kulin, king Tvrtko, Dubrovnik, medieval, state, law*

R
B